

Η ΘΑΣΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ: ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Στάθης Ν. Κεκρίδης

Είναι γνωστό ότι κατά τη διάρκεια του 19ου αι. σημειώθηκαν πολλαπλές παραβιάσεις του προνομιακού καθεστώτος που επικρατούσε στη Θάσο. Οι αυθαιρεσίες των οργάνων της αιγυπτιακής διοικήσεως προκαλούσαν κατά καιρούς τη φιλονομία και το φιλελεύθερο φρόνημα των κατοίκων της. Ειδικότερα στα τέλη του αιώνα τα πράγματα οξύνθηκαν επικίνδυνα όταν ο Αιγύπτιος διοικητής Μαχμούτ Ρεφάτ μπέης, Κιρκάσιος αξιωματικός (μάλλον ταγματάρχης) του αιγυπτιακού στρατού, περιστοιχιζόμενος από κακίστους και ιδιοτελείς συμβούλους, αναίτιως αύξησε τη φορολογία και ιδίως την κατά κεφαλή των αιγοπροβάτων, προφασιζόμενος την επικινδυνότητα των αιγών για τα θασιακά δάση¹. Παράλληλα με σειρά μέτρων τραυμάτισε βάνανυσα την τοπική αυτοδιοίκηση και το δικαίωμα του συνέρχεσθαι των Θασίων.

Στις αυθαιρεσίες της διοικήσεως ο λαός της Θάσου αντέδρασε σθεναρά. Συγκλήθηκε λαϊκή συνέλευση τον Ιούλιο του 1901, στην οποία προσήλθαν πεντακόσια περίπου άτομα και εξέλεξαν τετραμελή επιτροπή υπό την ηγεσία του ηπειρώτη γιατρού Γεωργίου Μ. Χρηστίδη (1835-1911)², με την εντολή να μεταβεί στην Αίγυπτο και υποβάλει στο χεδίβη³ αναφορά παραπόνων, δι-

1. Η Θάσος διέθετε περίπου 60.000 αίγες. Ο φόρος που επιβλήθηκε ανερχόταν σε δύο γρόσια, από 2 παράδες, με προοπτική αύξησεως. Οι Θάσιοι ήσαν υποχρεωμένοι ή να υποκύψουν στη φορομπηχτική αυτή πολιτική ή να οδηγήσουν τα ζώα τους στη σφαγή.

2. Περισσότερα για το βίο και τη δράση του, βλ. *Κ. Χιόνη*, Βιογραφίες νεότερων ανδρών της Θάσου, *Θασιακά* 3 (1986) 111-115. Τα άλλα μέλη της επιτροπής ήσαν ο Νικόλαος Βασιλείου, ο Αναστάσιος Λαμπίρης και ο Κωνσταντίνος Μαυρουδής.

3. Hedive ή Khedive. Περσικός τίτλος που αποδιδόταν στους πρίγκηπες ή διοικητές αυτόνομης περιοχής. Απονεμήθηκε από το σουλτάνο στον πασά της Αιγύπτου Ισμαήλ από το 1866. Στην υπό μελέτη περίοδο χεδίβης της Αιγύπτου ήταν ο Αμπάς Χιλμή Β' (Abbas Hilmi II, 1892-1914). Περισσότερα βιογραφικά και βιβλιογραφικά στην *Encyclo-*

νοντας έμφαση στη βαριά φορολογία, που επιβλήθηκε κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών⁴. Μέσω του διοικητή ζητήθηκε να ορισθεί ημερομηνία συναντήσεως. Αντ' αυτού η χεδιβική κυβέρνηση απέστειλε εσπευσμένα στη Θάσο το γενικό διευθυντή του Εφκαφίου⁵ Χαϊρή πασά (22 Αυγούστου 1901). Αυτός περιήλθε όλα τα χωριά της νήσου εξετάζοντας τα παράπονα των κατοίκων, ενώ ακολούθως συγκάλεσε στο διοικητήριο σύσκεψη των αντιπροσώπων των χωριών. Έλαβε νέα αναφορά με τα αιτήματα υποσχόμενος ότι θα την υποβάλει στο χεδίβη. Συνοδευόμενος από το διοικητή έφτασε στην Καβάλα και από εκεί αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, όπου διέτριβε ο χεδίβης προκειμένου να τον ενημερώσει. Ο σουλτάνος όμως και ο χεδίβης αδυνατούσαν να συνεννοηθούν, με συνέπεια η εκκρεμότητα να παρατείνεται.

Στη διαμάχη αναμείχθηκε και το Πατριαρχείο. Είχε ενημερωθεί από το μητροπολίτη Μαρωνείας Κωνστάντιο, ο οποίος παρευρέθηκε στη συνέλευση του Λιμένα και απέσπασε υποσχέσεις από το διοικητή για βελτίωση της καταστάσεως. Ο μητροπολίτης στις 4 Ιουλίου 1901 συνέταξε και απέστειλε επιστολή προς τον πατριάρχη Ιωακείμ Γ', με την οποία περιέγραφε τη δημιουργηθείσα κατάσταση και παρακαλούσε να παρέμβει υπέρ των Θασίων⁶. Ο χεδίβης διαβεβαίωσε τον πατριάρχη «ότι πλήρη την προστασίαν αυτού ήθελε χορηγήσει προς μετρίασιν της φορολογίας των κατοίκων και βελτίωσιν εν γένει της καταστάσεως αυτών».

Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν διά της διπλωματικής οδού, με πρωτοβουλία της ελληνικής κυβερνήσεως, δεν απέφεραν θετικά αποτελέσματα. Ο υπουργός (και πρωθυπουργός) Αλ. Θ. Ζαΐμης, στις 28 Φεβρουαρίου 1902, απευθυνόμενος προς τον Έλληνα διπλωματικό πράκτορα στο Κάιρο Ι. Γρυπάρη, διαπίστωνε ότι παρά την επίσκεψη του Αιγυπτίου γενικού διευθυντή του και τις δοθείσες υποσχέσεις «η κατάσταση των πραγμάτων εν τη νήσω είναι η αυτή, ότι ουδέν μέτρον προς βελτίωσιν αυτής ελήφθη»⁷, ενώ ο διοικητής ενδιαφερόταν μόνο για τη διατήρηση της θέσεώς του. Παρακαλούσε δε να εντατικοποιήσει τις παραστάσεις στο χεδίβη, «ίνα εις πάσαν εφικτήν ενέρ-

paedia of Islam (= EI), Leiden 1986, τ. 1, σ. 13. Πρβλ. και *P. Ραδοπούλου*, Εισαγωγή εις την ιστορίαν της ελληνικής κοινότητος Αλεξανδρείας (1830-1927), Αλεξάνδρεια 1928.

4. Συντάκτης της ήταν ο δικηγόρος Αναστάσιος Λαμπίρης. Το κείμενο στον *A. Bakalopoulos*, Thasos: son histoire, son administration de 1453 à 1912, Paris 1953, σσ. 162-163.

5. Εφκάφιο ή εβκάφιο, λέξη αραβική, πληθυντικός του wakf = αφιέρωμα, δωρεά. Τόσο στην Αίγυπτο όσο και στην Τουρκία υπήρχε κεντρική διοίκηση (γενική διεύθυνση) των βακουφίων.

6. Το κείμενο της επιστολής βλ. στον *Bakalopoulos*, Thasos, ό.π., σσ. 164-165.

7. Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (= Α.Υ.Ε.), φάκ. 1904/67/2.

γειαν προέλθη προς βελτίωσιν της εν Θάσω καταστάσεως...συνηγορούντες υπέρ της κατά το εφικτόν αποδοχής των αιτημάτων των κατοίκων». Παράλληλα οι Θάσιοι προσπάθησαν με δικά τους μέσα να διεκδικήσουν όσα δικαιούνταν. Η διεκδίκηση όμως αυτή είχε αιματηρές συνέπειες. Μια ειρηνική διαμαρτυρία δισχιλίων περίπου Θασίων, που συγκεντρώθηκαν στον Θεολόγο, στις 27 Μαρτίου 1902, προκειμένου να συντάξουν ψήφισμα προς το χεδίβη ζητώντας για μια ακόμη φορά προστασία, κόστισε τρεις νεκρούς (μεταξύ τους μια γυναίκα) και έξι τραυματίες⁸.

Υπό την ένταση και τη συναισθηματική φόρτιση του αιματηρού επεισοδίου συγκροτήθηκε επιτροπή νεαρών Θασίων, οι οποίοι συνοδευόμενοι και από τα παιδιά των φονευθέντων έφθασαν στην Καβάλα και απέστειλαν τηλεγραφήματα στο χεδίβη και στον πατριάρχη. Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Καβάλα απευθύνθηκαν στους προξένους της Ελλάδος, της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ρωσίας, καθώς και προς τον Οθωμανό διοικητή (καϊμακάμη) Εμίν πασά⁹. Ο διοικητής έπεισε τα μέλη της επιτροπής να αποταθούν διά του γενικού διοικητή της Θεσσαλονίκης¹⁰ προς το σουλτάνο ζητώντας την προστασία της αυτοκρατορικής κυβερνήσεως. Έτσι υπολόγιζε ότι θα του δινόταν το κατάλληλο πρόσχημα ώστε, ως εκπρόσωπος του σουλτάνου, να καταλάβει το νησί και να εγκαταστήσει τουρκική φρουρά και διοίκηση. Οι νεαροί Θάσιοι ακολούθησαν τις οδηγίες αυτές με αποτέλεσμα στις 23 Απριλίου 1902 ένας εισαγγελέας, ένας αστυνόμος και 15 χωροφύλακες, όλοι Κρητικοί, έφθασαν στην Καβάλα προερχόμενοι από τη Θεσσαλονίκη μεταφέροντας το σουλτανικό φερμάνι για την κατάληψη της Θάσου στο όνομα της Ύψηλης Πύλης. Μαζί τους ήταν και ο ανακριτής Δράμας με σκοπό να βοηθήσει τον εισαγγελέα στις ανακρίσεις. Την επομένη με μικρό

8. Ευρύτερη επισκόπηση βλ. στον Απ. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Θάσου* (1453-1912), Θεσσαλονίκη 1984, σ. 165. Πρβλ. του ίδιου, *Γεγονότα στη Θάσο κατά τα τελευταία χρόνια της συγκυριαρχίας της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Αιγύπτου σ' αυτήν* (τέλη 19ου - αρχές 20ού αι.), *Θασιακά* 6 (1989) 28, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Επίσης *Ηλ. Λαμπίρη*, Τα γεγονότα του 1902 στη Θάσο, *Θασιακά* 1 (1984) 29-33.

9. Κατά τον ποιητή Ιωάν. Κωνσταντινίδη, ο διοικητής της Καβάλας «*Έλλην την καταγωγήν εκ Χίου εξωμότης, ομιλεί άριστα την ελληνικήν, είναι άνθρωπος αρκετά νοήμων και με διπλωματικήν ικανότητα, ρέκτης και γενναίος, ευθέος χαρακτήρος, άλλ' όρημτικού. Το κατ' εμέ τον εύρον επί οκταετίαν όπου διοικεί την Καβάλαν αρκετά δίκαιον και εις πολλές περιστάσεις ανεξίθρησκον και κατά τι προς τον Ελληνισμόν συμπαθούντα*». Πρότεινε μάλιστα, με ευφυΐα και τόλμη, στην ελληνική πολιτεία την παρασημοφόρησή του. Α.Υ.Ε., φάκ. 1911/Β/53.

10. Για την Καβάλα και τη θέση της στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα βλ. *J. G. Gianopoulos, Kawala*, Ε.Ι. τ. IV, σσ. 776-777, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

ατμόπλοιο διεκπεραιώθηκαν στη Θάσο, με επικεφαλής το διοικητή, και κατέλαβαν το τελωνείο και τα δημόσια κτίρια, γνωστοποιώντας στον Αιγύπτιο διοικητή ότι παύεται με όλο το προσωπικό.

Ο Έλληνας υποπρόξενος Σάρρος¹¹ ενημέρωσε τηλεγραφικώς την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, και δι' αυτής το υπουργείο Εξωτερικών, για τα τεκταινόμενα¹². Τη μεθεπομένη προσκλήθηκαν από τη νέα διοίκηση οι κάτοικοι των εννέα χωριών της Θάσου, στην πρωτεύουσα (Λιμένα). Συγκεντρώθηκαν περίπου δύο χιλιάδες, ενώπιον των οποίων εμφανίσθηκε ο διοικητής με την επίσημη στολή του και ανέγνωσε το φερμάνι της καταλήψεως, υποσχόμενος ταυτόχρονα σεβασμό των προνομίων τους και προτρέποντας να προβούν σε εκλογές των δημογερόντων τους. Μετά τις καθιερωμένες ζητωκραυγές τελέσθηκε και δοξολογία, γιατί απαλλάχθηκαν από τα δεινά της κακοδιοικήσεως.

Η καθεστωτική μεταβολή είχε ως άμεση δυσάρεστη επίπτωση τη διάσπαση της κοινωνικής συνοχής των Θασίων. Άλλοι μεν υποστήριζαν την οθωμανική διοίκηση, επειδή την θεωρούσαν ως μοναδική σωτήρια λύση, άλλοι δε ζητούσαν την επαναφορά της αιγυπτιακής. Υπήρχε και μια μειονότητα που εκδήλωνε φιλοαιγυπτιακά αισθήματα, επειδή πίστευε, μάλλον ρομαντικά, ότι διά του αιγυπτιακού καθεστώτος η Θάσος θα περιερχόταν στην αγγλική διοίκηση. Ένα δυτικοευρωπαϊκό καθεστώς ήταν σαφώς προτιμότερο. Η εφημερίδα «Αγών» μάλιστα εξέφραζε ανοικτά την εκτίμηση αυτή υποστηρίζοντας ότι «ο μουσουλμανισμός χειραγώγητος διατελών και ακηδεμόνευτος υπό ευρωπαϊκής κυβερνήσεως αείποτε και πανταχού κατεδείχθη ανίκανος να κυβερνήση λαούς. Εις την Αίγυπτον ανήκουσα η Θάσος δικαιούται να τύχῃ των αγαθών της αγγλικής κηδεμονίας, ήτις εγκατέστησε την ειρήνην και την τάξιν εν τη χώρα των Φαραώ, τούτο δε καθ' ημάς πρόπει να επιδιώξωσι και Θάσιοι και ελληνική διπλωματία»¹³.

11. Ο υποπρόξενος Γ. Σάρρος αντικαταστάθηκε από τον Άγγελο Άννινο στις 14 Νοεμβρίου 1902. Έφερε τον βαθμό του προξένου β' τάξεως. Βλ. Επετηρίς του επί των Εξωτερικών Υπουργείου 1904, Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, 1904, σσ. 22-23.

12. Το τηλεγράφημα συνταγμένο στη γαλλική είχε ως εξής: *Légation Hellenique: Constantinople. Emin Pacha, Caimacam Cavalla, nommé par Vali gouverneur provisoire Thassos, se rendit hier l'île, accompagné d'une quinzaine de gendarmes et fonctionnaires pour prendre possessions politique et administrative Thassos. Sarros, Consul. Τη 25 Απριλίου 1902. Α.Υ.Ε., φάκ. 1904/67/2.*

13. Φ. 164/10-5-1902. Η εφημερίδα αυτή «όργανον ερεΐνης των ηθικών και υλικών δυνάμεων του ελληνικού έθνους» ήταν εβδομαδιαία και εκδιδόταν στην Αθήνα από το δικηγόρο Ι. Λαμπρίδη.

Η ελληνική πολιτική και διπλωματική ηγεσία θεωρώντας το ζήτημα ως εσωτερικό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το αξιολογούσε ως «ανάξιον τοςαύτης σημασίας» και τηρούσε στάση αναμονής. Δεν είναι ευχερές να υποστηριχθεί με βεβαιότητα αν η ουδετερότητα αυτή ήταν συνειδητή ή εκδηλωνόταν ως συνέπεια της αδυναμίας του ελληνικού κράτους για δυναμικότερη παρέμβαση, αφού πρόσφατα είχε εξέλθει από την περιπέτεια της ήττας του 1897. Υπάρχουν πάντως ενδείξεις ότι ουσιαστικά μετείχε διά της διπλωματικής οδού στην προσπάθεια για σεβασμό των θασιακών προνομίων. Το ελληνικό υπουργείο των Εξωτερικών δεν ενοχλούνταν από την επάνοδο του οθωμανικού καθεστώτος στη Θάσο, ιδιαίτερα μάλιστα σε περίοδο συρρικνώσεως της αυτοκρατορίας. Ανέμενε από τη διανομή των εδαφών η Θάσος να επανέλθει στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα όμως η κυβέρνηση είχε δώσει εντολή στον Ι. Γρυπάρη να απαιτήσει από την αιγυπτιακή κυβέρνηση μεγαλύτερο σεβασμό των προνομίων, ενώ ο πρέσβυς στην Κωνσταντινούπολη Ν. Μαυροκορδάτος¹⁴ είχε τη γνώμη ότι προτιμότερο ήταν το οθωμανικό καθεστώς. Αντίθετα μεταξύ εκείνων που πίστευαν ότι έπρεπε να αποχωρήσουν οι Τούρκοι και να συνεχισθεί το αιγυπτιακό καθεστώς ως συμφερότερο για τους κατόικους συγκαταλέγονταν ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και ο Στέφανος Δραγούμης.

Οι θέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων διακρίνονταν για την αντιφατικότητά τους έναντι της καταλήψεως της Θάσου από τον Οθωμανό διοικητή. Στη διαμόρφωσή τους είχαν συμβάλει οι πληροφορίες και οι εισηγήσεις των διπλωματικών εκπροσώπων¹⁵ τους στην Καβάλα. Η Ιταλία αποδοκίμαζε την κατάληψη, ενώ η Ρωσία και η Γαλλία παρήγγειλαν στον εκπρόσωπό τους Πέτρο Βουλγαρίδη να μη προβεί σε κανένα διάβημα, τηρώντας στάση αναμονής, επειδή εκτιμούσαν και αυτοί ότι επρόκειτο περί «προσωπικής έριδος του Οθωμανού αυτοκράτορος μετά του υποτελούς του Χεδίβη». Η Αγγλία μη θέλοντας να δυσχεραστήσει την Τουρκία απέφευγε την οποιαδήποτε ανάμειξη. Ο Άγγλος αρμοστής στο Κάιρο λόρδος Κρόμερ διαβεβαίωσε τον Έλληνα πολιτικό πράκτορα Ι. Γρυπάρη ότι η Αγγλία δεν είχε κανένα λόγο να

14. Επιφανής πολιτική και διπλωματική προσωπικότητα, διετέλεσε νομάρχης Κερκύρας, επανειλημμένως βουλευτής και δυο φορές υπουργός επί των Εκκλησιαστικών. Διπλωμάτης καριέρας από το 1859, υπηρέτησε ως πρέσβυς στο Παρίσι, στην Πετρούπολη, στο Λονδίνο και στην Κωνσταντινούπολη το 1889 και από 19 Δεκεμβρίου 1897. Ο ποιητής Ι. Κωνσταντινίδης συνδεόταν μαζί του με φιλία.

15. Οι υπηρετούντες στα ξένα υποπροξενεία της Καβάλας δεν ανήκαν στο επίσημα αναγνωρισμένο διπλωματικό σώμα. Ήσαν άμισθοι και κατείχαν τη θέση τιμητικά. Βλ. Υπουργείο Εξωτερικών, Παράρτημα της Επετηρίδος του επί των Εξωτερικών Υπουργείου του 1902, Εν Αθήναις 1902.

επέμβει, αφού η Θάσος δεν ανήκε στην αιγυπτιακή κυβέρνηση αλλά αποτελούσε περιουσία της χεδιβικής οικογενείας. Επομένως ευνόητο ήταν ότι το ζήτημα της καταλήψεως θα ρυθμιζόταν με συνεννόηση σουλτάνου-χεδίβη. Οι απόψεις αυτές αντανακλούσαν τις επίσημες θέσεις του Foreign Office¹⁶.

Ο Αιγύπτιος διοικητής μετά από λίγες ημέρες κλήθηκε τηλεγραφικώς να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη από το χεδίβη, που βρισκόταν εκεί, προκειμένου να δώσει εξηγήσεις για τα γεγονότα. Τον συνόδευαν δυο Οθωμανοί υπαστυνόμοι δίνοντας την εικόνα του υποδίκου. Πιθανόν να ήταν και κίνηση εντυπωσιασμού με σκοπό να ηρεμήσουν τα πνεύματα. Πάντως μετά παρέλευση ορισμένων ημερών ο διοικητής επανήλθε κομίζοντας την είδηση ότι μετά από συνεννόηση σουλτάνου-χεδίβη θα ίσχυε και πάλιν το καθεστώς των προνομίων¹⁷.

*

Με αφορμή τα παραπάνω γεγονότα ο Στέφανος Δραγούμης, το ενδιαφέρον του οποίου για το μακεδονικό ζήτημα καθώς και οι συνεχείς αγώνες του υπέρ του αλύτρωτου ελληνισμού είναι γνωστά, ζήτησε πληροφορίες από το φίλο του ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη. Επιδιώξή του ήταν να ενημερωθεί από έναν άνθρωπο του οποίου εκτιμούσε τα πατριωτικά αισθήματα αλλά και την αξιοπιστία. Ποιοι λόγοι προκάλεσαν τις ταραχές, σε τι οφειλόταν η διχογνωμία των κατοίκων αλλά και η γενικότερη ανωμαλία στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Θάσου, πρέπει να ήσαν τα σημεία επί των οποίων επικέντρωνε το ενδιαφέρον του ο Δραγούμης και επιθυμούσε να έχει λεπτομερέστερη και εγκυρότερη πληροφόρηση. Ο Κωνσταντινίδης, του οποίου ο πρωταγωνιστικός ρόλος στον αγώνα για το μακεδονικό ζήτημα είναι γνωστός, φαίνεται ότι παράλληλα πρωταγωνιστούσε και στο θασιακό πρόβλημα. Επιδίωκε να πείσει το Δραγούμη για την αλήθεια των γεγονότων, ώστε να προκαλέσει με τη σειρά του το ενδιαφέρον και την περίσκεψη των ανθρώπων, που διαμόρφωναν την ελληνική εξωτερική πολιτική. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας πρέπει να ερμηνευθεί και η χρήση ακραίων χαρακτηρισμών για τους Θασίους που τους περιγράφει ως λαό ο οποίος διατελούσε «εις εντελή αποκτήνωσιν και αμάθειαν, εις εντελή κατάπτωσιν θρησκευτικού αισθήματος, εις

16. Βλ. *Lord Cromer, Modern Egypt*, London 1908, *Μ. Γεωργιάδου*, Προξενικές αναφορές από τα αρχεία του Foreign Office, σχετικές με την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία, *Θασιακά* 5 (1988) 93-101.

17. Την πληροφορία παρείχε ο Κωνσταντινίδης στην τρίτη επιστολή του προς το Δραγούμη, υποσχόμενος μάλιστα να μεταβεί στη Θάσο για να πείσει ορισμένους που αντιδρούσαν, επειδή επιθυμούσαν την επιβολή του οθωμανικού καθεστώτος. Α.Γ.Ε., φάκ. 1911/Β/53.

αποσύνθεσιν σχεδόν οικογενειακήν, εις παγετώδη αδιαφορίαν παντός ανθρωπίνου αισθήματος, και όμως τις θα πιστεύση ότι το εθνικόν αυτού αίσθημα παραμένει πάντοτε φλογώδες κρυμμένον ωσάν σπίθα στη στάκτη»¹⁸. Ο Κωνσταντινίδης δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με την ιδέα ότι οι Έλληνες ιθύνοντες θεωρούσαν τη μεταβολή του διοικητικού καθεστώτος στη Θάσο ως ζήτημα «ανάξιον τσαούτης σημασίας». Γι' αυτό αγανακτούσε, επειδή έβλεπε την επιβολή ενός ανεπιθυμήτου καθεστώτος σε 15.000 αμιγή ελληνικό πληθυσμό, «όπου δεν υπάρχει ούτε εις Οθωμανός κάτοικος (διά μαρτυριά), όπου δεν γνωρίζει ουδείς των κατοίκων την Οθωμανικήν γλώσσαν»¹⁹.

Η αναπτυχθείσα μεταξύ των δυο ανδρών αλληλογραφία επισημάνθηκε στο ιστορικό αρχείο του υπουργείου Εξωτερικών και ήδη έχει ανακοινωθεί από τον υποφαινόμενο στο 20ο πανελλήνιο ιστορικό συνέδριο (Μάιος 1999)²⁰. Οι επιστολές αυτές αφορούσαν περισσότερο στα ζητήματα που ανέκυψαν κατά τη διεκδίκηση της Μακεδονίας από τη Βουλγαρία και την ελληνική αντίδραση (μακεδονικός αγώνας). Έθιγαν όμως και το θασιακό πρόβλημα, για το οποίο ο Κωνσταντινίδης, με τον ενεργό πατριωτισμό του, είχε στην πρώτη σειρά προτεραιότητας. Θέλοντας μάλιστα να ενημερώσει το Δραγούμη λεπτομερώς και με εγκυρότητα επί των θασιακών εξελίξεων αλλά και να τον ενισχύσει ώστε να καταβάλει εντονότερη προσπάθεια υπέρ των ελληνικών δικαιών, παρεκάλεσε τον 37ετή Θάσιο Μιχαήλ Γεωργίου Χρηστίδη να προβεί στη σύνταξη ενός διαφωτιστικού υπομνήματος προκειμένου ο σημαντικός αυτός πατριώτης και πολιτικός να λάβει σαφή και υπεύθυνη γνώση για τα συμβαίνοντα στη Θάσο. Παράλληλα προέτρεπε το Δραγούμη να συμβάλει ώστε η ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, σε συνεργασία με το οικουμενικό πατριαρχείο, να μεσιτεύσει υπέρ της διατηρήσεως των θασιακών προνομίων. Ο Κωνσταντινίδης τασσόταν μάλιστα και υπέρ της εκκλησιαστικής αυτονομήσεως του νησιού, επειδή ο μητροπολίτης Μαρωνείας Κωνσταντίνος δεν είχε επιδείξει την πρέπουσα συμπεριφορά. Δυστυχώς όμως τόσο η σύνοδος του πατριαρχείου όσο και ο Ιωακείμ Γ' δεν έδειχναν προθυμία για μια τέτοια ενέργεια, όπως μπορεί να συναχθεί από την απορριπτική πατριαρχική επιστολή προς το ομαδικό αίτημα των Θασίων στις 26 Απριλίου 1902. Ταυτόχρονα η ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως ενημέρωνε το υπουργείο των Εξωτερικών ότι ο χεδίβης που παρεπιδημούσε εκεί, σε επαφές που

18. Επιστολή Α' του Κωνσταντινίδη, ό.π.

19. Επιστολή Α' (21-5-1902) του Κωνσταντινίδη προς τον Δραγούμη, Α.Υ.Ε., φάκ. 1911/Β/53.

20. Ανακοίνωση με θέμα «ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ως πρωταγωνιστής του Μακεδονικού αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία. Νέα στοιχεία» βρίσκεται ήδη υπό δημοσίευση στα πρακτικά του συνεδρίου.

είχε με το πατριαρχείο διαβεβαίωνε τον οικουμενικό πατριάρχη ότι «πλήρη την προστασίαν αυτού ήθελε χορηγήσει προς μετρίασιν της φορολογίας των κατοίκων και βελτίωσιν εν γένει της καταστάσεως αυτών».

Γιατί όμως ο Κωνσταντινίδης ζήτησε από τον Μιχαήλ Χρηστίδη να συντάξει το υπόμνημα; Οι λόγοι μάλλον πρέπει να αναζητηθούν στο γεγονός ότι ο Χρηστίδης ήταν γιος ενός επιφανούς προεστού του νησιού και αγωνιστή, του γιατρού Γεωργίου Χρηστίδη. Στο πρόσωπό του διασωζόταν όλη η θασιακή παράδοση του 19ου αιώνα, είχε άμεση γνώση των πολιτικών και κοινωνικών διακυμάνσεων και βέβαια είχε άμεση πρόσβαση στο αρχείο του πατέρα του. Επιπροσθέτως ο Χρηστίδης ήταν μορφωμένος²¹, γνώριζε εκ του σύνεγγυς τα τεκταινόμενα, φαίνεται δε ότι κράτησε ψύχραιμη στάση και δεν αναμείχθηκε στις «κομματικές» αντιδικίες των Θασίων. Έτσι η έκθεση των γεγονότων αποκτούσε αντικειμενικότητα, αξιοπιστία και βαρύτητα.

Όταν συντάχθηκε το υπόμνημα ο Κωνσταντινίδης το συνήψε σε επιστολή του και το διαβίβασε, με συνοδεία επαίνων για το συντάκτη, στο Δραγούμη. Έγραφε συγκεκριμένα: *Επισυνάπτω υμίν εκτενές υπόμνημα φιλοπάτριδος νεανίου εκ των καλλιτέρων της νήσου Θάσου οικογενειών κ. Μ. Γ. Χρηστίδη, μετ' ευχαριστήσεως προσφερθέντος προς σύνταξιν τούτου και στηριζομένου επί ασφαλεστάτων στατιστικών. εθεώρησα δε δίκαιον να μεταδώσω υμίν αυτό το ίδιον πρότυπον μη σνηθίζων να σφετερίζομαι κόπους ξένους. διά τούτο θεωρώ επίσης δίκαιον κατόπιν μάλιστα της εθνικής διαιρέσεως όπου διατελούμεν ότι οι τοιούτοι φιλοπάτριδες εργατικοί νέοι πρέπει να ικανοποιούνται ενίοτε θωπευόμενοι υπό εξόχων πατριωτών. διο εγκρίνω μετά την παραλαβήν γράφετε δυο λέξεις δι' εμού προς αυτόν τον ίδιον εκφράζοντες την ευαρέσκειαν υμών.*

Το υπόμνημα φέρει τον τίτλο: *Συνοπτική Ιστορία του υπό την προστασίαν των Α. Υψηλοτήτων Αντιβασιλέων της Αιγύπτου πολιτεύματος της νήσου Θάσου, από τον 1834 μέχρις εσχάτων*. Ο συντάκτης του χωρίζει το κείμενο στις εξής ενότητες: *Ιστορικών, Πολιτική Διοικήσεις, Εγχώριος Διοικήσεις, Φορολογικά, Φορολογία επιβληθείσαι προ τριών ετών*. Στο τέλος του κειμένου υπέγραψε: *Έγραφον εν Καβάλλα την 20 Μαΐου 1902, Μιχαήλ Γ. Χρηστίδης*. Η περίοδος στην οποία αναφέρεται αρχίζει από το 1834, έτος κατά το οποίο άρχισε «η επί της νήσου ευεργετική προστασία», και τελειώνει το 1902, έτος συντάξεώς του.

Με εξαίρεση του «Ιστορικού» οι υπόλοιπες τέσσερις ενότητες αναφέρονται στα ζητήματα συγχρούσεως των Θασίων με την αιγυπτιακή διοίκηση.

21. Ο Χρηστίδης είχε αποφοιτήσει από το γυμνάσιο Καβάλας και εργαζόταν ως ταμίας στην εταιρεία Speidel (1905-1914).

Έτσι η γραπτή αυτή πηγή εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για τα ιστορικά δρώμενα στη Θάσο του 19ου αι. και ερμηνεύει από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία τα γεγονότα. Έχει αρκετές ομοιότητες με άλλες εκθέσεις και υπομνήματα που συντάχθηκαν την ίδια εποχή από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, ιδιαίτερα δε του πατέρα του²². Δεν αντιγράφει όμως κανένα, αντίθετα αποτελεί μια αυτόνομη ιστορική πηγή με συντάκτη έναν νέο Θάσιο, που βρίσκεται σε κάποια απόσταση από τα γεγονότα, αφού από πουθενά δεν προκύπτει ενεργός συμμετοχή του. Με θαυμαστή ψυχραιμία περιγράφει τις διάφορες φάσεις και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα ζητήματα τριβής με τη διοίκηση αποδίδοντας τις ταραχές σε σειρά αυταρχικών ενεργειών, που έλαβαν χώρα σε βάθος χρόνου. Μαζί με τις χειρόγραφες σημειώσεις του πατέρα του Γεωργίου Χρηστίδη, του δικηγόρου Αναστασίου Λαμπίρη²³ ή του γιατρού Κ. Δημητριάδη²⁴, που προέρχονται από την ίδια περίοδο και προηγήθηκαν, μπορεί να μην υπεισέρχονται σε λεπτομερείς αναλύσεις, προσφέρουν όμως ένα αξιόπιστο διάγραμμα των ιστορικών εξελίξεων στο νησί και αιτιολογούν τις κοινωνικές αναταράξεις στις αρχές του αιώνα μας. Ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο συντάχθηκαν δίνουν έμφαση και φωτίζουν συγκεκριμένες πτυχές των γεγονότων. Επιβεβαιώνουν με τον πλέον αξιόπιστο τρόπο ότι οι συνεχείς παραβιάσεις των προνομίων της Θάσου και οι αυθαίρετες ερμηνείες και εφαρμογές των εκάστοτε διοικητών απετέλεσαν το έναυσμα των λαϊκών αντιδράσεων του 1902.

Ειδικότερα οι σημαντικές ομοιότητες με τα κείμενα των παραπάνω υπομνημάτων²⁵, που η αιρετή επιτροπή των Θασίων θα επέδιδε στον Αββάς Χιλμή II, στις αρχές Ιουλίου 1901, δείχνουν ότι ο υιός Χρηστίδης διέσωζε όσα ο πατέρας του, αλλά και άλλοι επιφανείς πρωταγωνιστές των θασιακών πραγμάτων, από την ενεργό συμμετοχή τους στα κοινά, είχαν αποκομίσει ως εμπειρία και γνώση. Στο τέλος μάλιστα του υπομνήματος που συνέταξε ο πατέρας του γνωστοποιείται στο χεδίβη ότι στην αντιπροσωπεία ανατέθηκε η σύνταξη «συντόμου ιστορίας υπερεξηκονταετούς πολιτείας της νήσου». Απ' όσα έφερε στο φως ως τώρα η έρευνα, δε γνωρίζουμε αν το υπόμνημα συντάχθηκε, αν επιδόθηκε στο χεδίβη και αν μπορεί να ταυτισθεί με το υπό μελέτη.

Παράλληλα όμως τα όσα καταγράφονται στο υπόμνημα δημιουργούν

22. Δυο κείμενα, συναφή με το υπό μελέτη υπόμνημα, του πατέρα Χρηστίδη βλ. στον *Bakalopoulos, Thasos*, ό.π., σσ. 151-157.

23. Πρόκειται για το ιστορικά πληρέστερο κείμενο. Βλ. *Bakalopoulos, Thasos*, ό.π., σσ. 157-164.

24. Βλ. *Bakalopoulos, Thasos*, ό.π., σσ. 178-182.

25. Βλ. *Bakalopoulos, Thasos*, ό.π., σ. 155. Για τη ζωή και την προσφορά του βλ. *Κ. Ευφραιμίδη, Κωνσταντίνος Δημητριάδης ή Χατζηγιαζής, Θασιακά 3 (1986) 67-78.*

γόνιμο προβληματισμό στον ερευνητή, τον οποίο ωθούν σε περαιτέρω αποσαφήνιση ορισμένων πτυχών της θασιακής ιστορίας, ειδικότερα της σημαντικής περιόδου του 19ου αιώνα. Επιπροσθέτως εκτίθενται πληροφορίες για τα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με την περίοδο της αιγυπτιακής διοικήσεως και των προνομίων που απελάμβαναν οι Θάσιοι, ειδικότερα ως προς τή φορολογία, τη λειτουργία της δικαιοσύνης, την αποφασιστική παρουσία της τοπικής αυτοδιοικήσεως. Αντίθετα, στη δύση του 19ου αι., περί το 1899, η κατάσταση διαφοροποιήθηκε, επιβλήθηκαν νέα δυσβάστακτα φορολογικά μέτρα, οι λαϊκές συνελύσεις περιθωριοποιήθηκαν, η ελληνική γλώσσα έπαυσε να είναι η επίσημη γλώσσα της δικαιοσύνης και της διοικήσεως, ευτελίσθηκε ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοικήσεως και τελικά οι προεστοί των διαφόρων κοινοτήτων αντικαταστάθηκαν από διορισμένους υπαλλήλους (μουχτάρηδες). Οι Θάσιοι, με την υπερηφάνεια που τους διέκρινε, αντέδρασαν ειρηνικά με συγκρότηση επιτροπής αγώνα, με παραστάσεις στους ιθύνοντες, με συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο Θεολόγο.

Από άποψη περιεχομένου το υπόμνημα αναφέρεται στα γεγονότα που θεμελίωσαν την επικρατέστερη εκδοχή σχετικά με την αγάπη του Μωχάμετ Αλή προς τη Θάσο²⁶. Ερμηνεύει έτσι το σύνολο των προνομίων και την «ασυδοσία», που παρεχώρησε ο ιδρυτής της αιγυπτιακής δυναστείας, κατ' εξαίρεση από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου, στη Θάσο. Ο τρόπος διορισμού των διοικητών, καθώς και η σύνθεση του προσωπικού της διοικήσεως, η σχέση της με την τοπική αυτοδιοίκηση και οι αρμοδιότητες της κάθε μιας, αποτελούσαν κομβικά σημεία καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αι. Οι Θάσιοι είχαν συνειδητοποιήσει ότι ζούσαν κάτω από ένα ιδιότυπο προνομιακό καθεστώς, το οποίο έπρεπε να αγωνίζονται συνεχώς να το επιβεβαιώνουν και να το αναβαθμίζουν. Φυσικά αντιδρούσαν σε κάθε προσπάθεια υποβαθμίσεως των προνομίων.

Έμφαση δίνεται ακόμη στο καίριο ζήτημα της τοπικής αυτοδιοικήσεως (εγχώριος διοίκησης), της οποίας ο ρόλος στη Θάσο ήταν πρωταγωνιστικός. Πρέπει να εξαρθεί εδώ η διατυπούμενη άποψη ότι πρόκριτοι των θασιακών κοινοτήτων ήσαν εκείνοι που πλήρωναν τους περισσότερους φόρους και με

26. Για τη ζωή και το έργο του Μωχάμετ Αλή, βλ. Ε.Ι. τ. 4, σσ. 423-431, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Σύμφωνα με την εκδοχή του συντάκτη του υπομνήματος ο Μωχάμετ Αλή όταν καταδιώχθηκε από ομάδα εχθρών του κατέφυγε στη Θάσο, όπου έτυχε περιθάλψεως και διευκολύνσεων προκειμένου να διαφύγει στην Αίνο, να καταταγεί στον αυτοκρατορικό στρατό και να μεταβεί στην Αίγυπτο. Άλλη θεώρηση βλ. Α. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Θάσου*, ό.π., σ. 60 κ.ε. Βλ. επίσης P. Hitti, *History of the Arabs. From the earliest times to the present*, London 1956, σ. 722 κ.ε. και P. Mansfield, *A History of the Middle East*, Penguin Books 1992, ειδικότερα το κεφ. 3, σ. 46 κ.ε.

τη δική τους ψήφο εκλεγόταν ο προεστός. Την εκλογή αυτή επικύρωνε ο διοικητής. Αξιοσημείωτη είναι η αμφισβήτηση για τη χρήση του όρου «διοικητής», γιατί ουσιαστικά επρόκειτο για επιστάτη του βακουφίου. Ο Κ. Δημητριάδης είχε το θάρρος να περιλάβει στο υπόμνημά του αυτή την αμφισβήτηση με την παρατήρηση ότι «εις ουδέν διοικητικόν μέτρον ηδύνατο να προβή, χωρίς να συζητηθή και ν' αποφασισθή εν τη γενική συνελεύσει των Θασίων»²⁷. Ο προεστός διαχειριζόταν τα γενικά ζητήματα της κοινότητας, ενώ ο σούμπασης ήταν επιφορτισμένος με αστυνομικά καθήκοντα και ο κοτσάμπασης ήταν ο εισπράκτορας των φόρων.

Το 1867 ο διοικητής Μεχμέτ Λιβά πασάς διόρισε και δημογεροντία ώστε να υποβοηθείται ο προεστός στο έργο του αλλά και η εξουσία να ασκείται πιο συλλογικά. Μεταγενέστερη απόπειρα πολιτικής μεταρρυθμίσεως στο διοικητικό σύστημα της Θάσου δεν ευδοκίμησε. Ο Κρητικός διοικητής Μουσταφά μπέη Ιμπαδής θέλησε το 1886 να αντικαταστήσει τους προεστούς με μουχτάρηδες, αλλά απέτυχε. Γιαυτό ο πρίγκιπας Χαλίμ πασάς το 1889 επανέφερε το σύστημα της αυτοδιοικήσεως με τους προεστούς, οι οποίοι με τη σειρά τους εξέλεγαν τον αρχιπροεστό, δηλαδή τον πρόεδρο (μπας-τσορμπατζή). Αυτός ήταν ο υποδιοικητής της νήσου, ο αντιπρόεδρος των γενικών συνελεύσεων και ο σύνδεσμος διοικήσεως και λαού.

Το 1867 οι Θάσιοι εξεγέρθηκαν εναντίον του τότε προέδρου Δ. Χατζηκωνσταντίνου, που αναγκάσθηκε να παραιτηθεί. Η αντικατάστασή του αναβλήθηκε επ' αόριστον με συνέπεια τη σιωπηρή κατάργηση της θέσεως. Το 1874 ο διοικητής Ιμπραήμ Ασαφή μπέης διόρισε σε κάθε χωριό ορφανοεπιτροπή, ενώ το 1875 ο ίδιος με τη σύμφωνη γνώμη και του αρχιερέα διόρισε γενική σχολική εφορεία, η οποία ασκούσε έλεγχο σε όλα τα σχολεία της Θάσου και λάμβανε διάφορα μέτρα για την πρόοδο της παιδείας.

Επί των ημερών του Μεχμέτ Λιβά πασά, μετά το 1867, συστήθηκε το «Γενικό Συμβούλιο», το οποίο ήταν δικαστήριο με πρόεδρο οθωμανό από την Καβάλα (Ιμπραήμ εφέντη), με αντιπρόεδρο το διοικητή της νήσου και έξι αντιπροσώπους του λαού. Το δικαστήριο αυτό ήταν μεταβατικό, συνερχόταν εναλλάξ στην Παναγία, το Θεολόγο και το Καζαβήτι, λειτουργούσε επί δεκαήμερο «κεκλεισμένων των θυρών» και αποφάσιζε επί ποινικών ή αστικών ζητημάτων. Το 1885, επί διοικήσεως Μουσταφά Ιμπαδής μπέη, οργανώθηκε πρωτοδικείο κατά το σύστημα της Ύψηλης Πύλης. Πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη δικονομική διαδικασία χρησιμοποιούνταν η ελληνική, στην οποία συντάσσονταν και όλα τα έγγραφα, ενώ πρόεδροι, ανακριτές και εισαγγελείς

27. *Bakalopoulos, Thasos, ό.π., σ. 179.*

γνώριζαν την ελληνική. Το καθεστώς αυτό άλλαξε το 1899, όταν το δικαστήριο μονιμοποιήθηκε στο Λιμένα και εξέδιδε τις αποφάσεις τουρκιστί. Η τακτική αυτή δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα στην εκδίκαση των διαφόρων υποθέσεων και στην απονομή της δικαιοσύνης. Οι Θάσιοι ήσαν υποχρεωμένοι να εγκαταλείπουν τις εργασίες τους και να μεταβαίνουν στο Λιμένα, ενώ κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας δεν καταλάβαιναν όσα διαβάζονταν ή λέγονταν. Το 1886, ο ίδιος διοικητής, πρότεινε τη συγκρότηση διοικητικού συμβουλίου από τέσσερα αιρετά «ευηπρόληπτα» μέλη της θασιακής κοινωνίας. Αυτή η πρόταση όμως για αδιευκρίνιστους λόγους δεν υλοποιήθηκε. Παρόλα αυτά η λαϊκή συμμετοχή στα δρώμενα της Θάσου ήταν αποφασιστικής σημασίας. Γιατί εκπρόσωποι των κατοίκων μετείχαν και στη συγκρότηση των δικαστηρίων, στα οποία τη γενική εποπτεία ασκούσε ο διοικητής.

Ένα ακόμη σημείο τριβής με τη διοίκηση ήταν και το θέμα της φορολογίας. Ο Χρηστίδης εκθέτει τα φορολογικά μεγέθη στη Θάσο του 19ου αι. με χρονικό κομβικό σημείο το 1856 πριν από το οποίο το συνολικό χαράτσι της Θάσου ήταν 43.000 γρόσια, ενώ μετά αυξήθηκε σε 74.278 γρόσια. Το 1889 μετέβη στην Κωνσταντινούπολη αντιπροσωπεία ξυλεμπόρων που πήρε άδεια εκμεταλλεύσεως του παρθένου δάσους του Υψαρίου με φόρο 20% επί της εξαγομένης ξυλείας. Το 1899 όμως επιβλήθηκαν νέοι δυσβάστακτοι φόροι. Ο φόρος της ξυλείας από 20% αυξήθηκε σε 70%, και αναλύεται ως εξής: 30% ως μπιτερμέ, δηλ. δικαίωμα του βακουφίου, 24% δασονομικός φόρος, 12% υπέρ του τελωνείου και 4% δημοτικό φόρο. Η αύξηση της φορολογίας επεκτάθηκε σ' όλες τις δραστηριότητες των Θασίων, όπως π.χ. η φορολογία κατά κεφαλή αιγοπροβάτου από 2 παράδες αυξήθηκε σε 10, στις κυψέλες των μελισσών από 6 σε 10 κ.ο.κ. Επεκτάθηκε η φορολογία στα αλιεύματα 20%, στα καμίνια ασβέστη και ξυλανθράκων, στα σταφύλια, στα καπνά, ακόμη και στη συγκομιδή πιτύκας²⁸ ή ρίγανης. Η σύγκρουση των κατοίκων με τη διοίκηση δεν οφειλόταν απλά στην αύξηση των φόρων. Η αντίθεσή τους ήταν ριζικότερη. Αμφισβητούσαν το δικαίωμα της διοικήσεως να επιβάλλει φόρους στα δάση. Οι Θάσιοι τα θεωρούσαν ως κοινοτικά κτήματα (μπαλταλίκια), διαθέσιμα για χρήση των πολιτών, και μη έχοντα σχέση με το βακούφιο²⁹.

Το 1901 πολλαπλασιάστηκαν οι φόροι με αποτέλεσμα να πληγούν ανεπανόρθωτα τα όποια προνόμια είχαν απομείνει. Στις 24 Απριλίου μάλιστα απαγορεύθηκε από τη διοίκηση κάθε συλλογική ενέργεια ή διαμαρτυρία, δηλαδή οι λαϊκές συνεδριάσεις, η σύνταξη αναφορών με ομαδικές υπογραφές

28. Ο φλοιός του πεύκου.

29. Βλ. *Bakalopoulos*, Thasos, ό.π., σ. 180.

κ.λπ. Έτσι εξέλιπε η δυνατότητα της απ' ευθείας αναφοράς προς τη διοίκηση, ενώ υποχρεώθηκαν οι κάτοικοι να απευθύνονται σ' αυτήν μέσω των μουχτάρηδων, που ήσαν διορισμένοι πρόεδροι κοινοτήτων (διοικητικοί υπάλληλοι).

Κατακλείοντας το υπόμνημα ο Χρηστίδης συνοπτικά αλλά με πληρότητα διεκτραγωδεί τις σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες των παρανόμων ενεργειών της διοικήσεως αφού «η αυθαίρετος παραβίασις των προνομίων της Θάσου επέφερε πραγματικήν δυστυχίαν εν τω τόπω. Οι κάτοικοι στερηθέντες των εκ των δασών διά της εργασίας των ωφελειών και δοκιμασθέντες υπό αφοριών σπανίων εις τα χρονικά της νήσου, και υπό επιδημιών νόσων, αναγκάζονται να πέμπωσι τα τέκνα των εις Καβάλλαν και Ξάνθην, όπως χάριν του επιουσίου εργάζονται εις την νοσώδη επεξεργασίαν των καπνών. Η αξία των κτημάτων κατήλθε διά την έλλειψιν των χρημάτων εις το εν τρίτον αυτής, αγορασταί δεν υπάρχουν, διότι τους πάντας μαστίζει η αχρηματία, οι πλείστοι των κατοίκων επώλησαν μέγα μέρος των κτημάτων των εις μηδαμινήν αξίαν, αγορασταί δ' ως επί το πλείστον εισίν μοναχοί του Αγίου Όρους». Ως κύριος υπαίτιος και φυσικός αυτουργός θεωρούνταν ο Αιγύπτιος διοικητής και η ανικανότητά του να ασκήσει πολιτική διοίκηση. Αλλά συνευθύνη είχαν και κάποιοι, μη κατονομαζόμενοι, ιδιοτελείς και ραδιούργοι σύμβουλοί του. Ίσως επρόκειτο για Θασίους που περιέβαλλαν το διοικητή με κίνητρο την προώθηση των ατομικών συμφερόντων τους.

Όσα καταγράφηκαν από το Χρηστίδη στο υπόμνημα αυτό ως στόχο είχαν να δημιουργήσουν ένα εντυπωσιακό contrast ανάμεσα στην εποχή ισχύος των προνομίων και στην εποχή όπου μετά από σειρά σταδιακών περιορισμών υποβαθμίστηκαν πλήρως. Το γεγονός της ανευρέσεως του υπομνήματος στο αρχείο του υπουργείου των Εξωτερικών δείχνει ότι η Ελλάδα διατηρούσε ζωηρό ενδιαφέρον για τη Θάσο. «Η Θάσος κέκτηται μεγίστην διά τον ελληνισμόν και τα επί της Μακεδονίας και Θράκης δικαιώματά του σημασίαν...³⁰». Στη διαμόρφωση αυτής της πολιτικής σημαντική ήταν η συμβολή του Στεφάνου Δραγούμη και του Ιωάννη Κωνσταντινίδη³¹. Ο αγώνας για τα δίκαια των Θασίων των δύο αυτών σημαντικών μορφών του νέου ελληνισμού επιβεβαιώνεται και πιστοποιείται από όσα παραπάνω εκτέθηκαν.

*

Βεβαίως μετά την επαναβίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στη Θάσο ο αγώνας για σεβασμό των προνομίων συνεχίσθηκε τόσο από τους Θασίους

30. Εφημερίδα Αθηνών *Αγών*, φ. 164/10-5-1902.

31. Ειδικότερα για το ενδιαφέρον του Κωνσταντινίδη για τη Θάσο βλ. και Κ. Χιόνη, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά τον Μακεδονικό αγώνα, *Θασιακά* 1 (1984) 75.

όσο και από το ελληνικό κράτος. Επιτροπή εκπροσώπων των κατοίκων μετέβη στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να ζητήσει από τον Μ. Βεζύρη και τους άλλους κυβερνητικούς αρμοδίους τη διατήρηση των προνομίων. Καταδεικνύεται από σειρά εγγράφων μεταξύ των οποίων ένα αποστελλόμενο (7 Απριλίου 1904) από τον υπουργό Άθω Ρωμάνο προς το υποπροξενείο Καβάλας, στο οποίο δηλώνεται το ειλικρινές ενδιαφέρον της Β. Κυβερνήσεως υπέρ της Θάσου. Υπενθυμίζει μάλιστα τις συνεχείς κυβερνητικές προσπάθειες προς το χεδίβη για να γίνουν αποδεκτά τα αιτήματά τους. Ο Έλληνας υπουργός όμως ομολογεί την αδυναμία της κυβερνήσεως να προλάβει τα γεγονότα που «ακαίρως» ανακινήθηκαν. Στην άκαιρη ανακίνηση και στην έλλειψη πολιτικής δυνάμεως αποδίδει ο Ρωμάνος τη δυσάρεστη τροπή που πήρε το θασιακό ζήτημα. Γιαυτό σημειώνει ότι «κατά τα τελευταία συμβάντα της νήσου η Ελληνική Κυβέρνησις πάσαν μετήλθεν ενέργειαν εν Αιγύπτω και παρ' αυτώ τω Κεδίβη όπως γίνωσιν αποδεκτά τα αιτήματά των. Δυστυχώς όμως η άκαιρος ανακίνησης των ζητημάτων και άλλα τινά, τα οποία δεν είχε την δύναμιν να προλάβη η Κυβέρνησις, συνετέλεσαν ώστε το ζήτημα της Θάσου να λάβη την δυσάρεστον τροπήν, εξ ης και επήλθεν και η εις την Αιγυπτιακήν εξουσίαν υποκατάστασις της Τουρκικής διοικήσεως³²».

Το υπόμνημα του Μιχαήλ Γ. Χρηστίδη, που διεβίβασε ο Κωνσταντινίδης στο Στέφανο Δραγούμη έχει ως εξής:

Συνοπτική Ιστορία

*του υπό την προστασίαν των Α. Υψηλοτήτων
Αντιβασιλέων της Αιγύπτου πολιτεύματος
της νήσου Θάσου, από τον 1834 μέχρι εσχάτων.*

Ιστορικών

Ο Μεχμέτ Αλή Πασσάς, Ιδρυτής της Αιγυπτιακής Δυναστείας, εγεννήθη εν Καβάλλα της Μακεδονίας τω 1769, απέθανε δε τω 1849. Ήτο υιός Ιβραήμ αγά Δεσβένεγα. Κατά την νεανικήν του ηλικίαν υπό θανασίμων εχθρών καταδιωκόμενος και την προσοχήν των διαλαθών κατέφυγεν εις Θάσον, ένθα είχε πολλούς πιστούς φίλους, οίτινες εδέχθησαν αυτόν ανοικταίς αγκάλαις. Τούτο μαθόντες οι εχθροί του μετέβησαν εις Θάσον και δι' υποσχέσεων και απειλών εζήτουν την παράδοσιν αυτού, αλλ' οι Θάσιοι επιμελώς κρύψαντες επί πολλούς μήνας και περιποιηθέντες αυτόν διηκόλυναν διά παντός μέ-

32. Α.Υ.Ε., φάκ. 1904/67/2.

σου την φυγήν αυτού εις Αίνον, ένθα κατετάχθη ως εθελοντής εις τον Αυτοκρατορικόν στρατόν μεθ' ου και μετέβη εις Αίγυπτον.

Διά της γενναιότητος και μεγαλοφυΐας του διακριθείς και προβιβαζόμενος ανήλθεν εις τον Ηγεμονικόν της Αιγύπτου θρόνον, από του ύψους του οποίου δεν ελησμόνησε την προσφιλή αυτώ Θάσον. Όθεν μετά την κατάκτησιν κατά το 1816-1819, διά του ενδόξου αυτού υιού Ιβραήμ Πασά, των επαναστατησασών κατά της Υψηλής Πύλης ιερών πόλεων Μέκκας και Μεδίνας των Βαχαβιτών (*Wahabites*)³³, προσενεγκών αυτάς εις τον Σουλτάνον, εξήτησεν ως αμοιβήν την προστασίαν της Θάσου. Ταύτης προθύμως δοθείσης, edώρησεν αυτή ο αιωνία τη μνήμη ενεργέτης αυτής Μεχμέτ Αλή πλήρη σχεδόν ασυδοσίαν και αυτονομίαν, αίτινες ευλαβώς διετηρήθησαν υπό των απογόνων του, τινές μάλιστα προσέθεσαν αυθορμητώς και άλλας ευεργεσίας.

Η ενεργητική επί της νήσου Προστασία ήρξατο από του 1834³⁴ διακοπτομένη κατά τας εμπολέμους περιόδους μεταξύ Αιγύπτου και Υψηλής Πύλης. Αλλ' εφηρμόσθη οριστικώς και άνευ διακοπών από του 1844 μέχρι του 1901.

Το 1846 ο αοίδιμος Μεχμέτ Αλή Πασσάς πριν μεταβή εις Καβάλλαν επεσκέφθη διά των πολεμικών του την προσφιλή Αυτώ Θάσον, edέχθη εις ακρόασιν τους τα πρώτα φέροντας, εξήτησε την κατάστασιν της νήσου, εξης έμεινεν ευχαριστημένος και συμπαραλαβών όσους ήθελαν να τον συνοδεύσωσι μέχρι Καβάλλας ανεχώρησε. Κατά την εις Θάσον διαμονήν του, ιδών εν τω τελωνείω κυματίζουσιν την Τουρκικήν σημαίαν και μαθών ότι το Τελωνείον υπήγετο εις την Υψηλήν Πύλην, εξήτησεν αυτό από τον Σουλτάνον και μέχρι του 1851 οι Διοικηταί της νήσου επάκτωνον αυτό. Τω 1849 Τελώνης ήτο ο Θάσιος Σωτήριος Χατζή-Κωνσταντίνου.

Πολιτική Διοίκησις

Μέχρι του 1855 οι Διοικηταί της Θάσου διωρίζοντο από τον εν Κωνσταντινουπόλει Καπού-Κεχαγιάν της Αιγύπτου, άνθρωποι μετρίας ικανότητος οι πλείστοι, καταγόμενοι εκ Καβάλλας και των περιχώρων αυτής. Τω 1855 οι Θάσιοι συνεπεία προδοτικού πραξικοπήματος του τότε Διοικητού Σενάν Βέη, πέμπαντες επιτροπήν εκ Προκρίτων εις Αίγυπτον ικέτευσαν τον Υψηλότατον Αντιβασιλέα Σαΐτ Πασσάν, όπως εξ Αιγύπτου διορίση ικανόν Διοικητήν. Τουθ' όπερ και edέχθη και απέστειλε Διοικητήν Θάσου τον συνταγμα-

33. Για τους Βαχαβίτες και τα αναγεννητικά κινήματά τους στην Αραβία, βλ. *J. Esposito, Islam: the Straight Path*, Oxford University Press 1994, σ. 117 κ.ε.

34. Ανεξάρτητα από τη χρονολογία παραχωρήσεως (1813) το προνομιακό καθεστώς και η αιγυπτιακή διοίκηση φαίνεται πως διαμορφώθηκαν αργότερα, το 1834.

τάρχην Τζαφέρ-Πασσάν μετά τριών υποδιοικητών. Ἐκτοτε οι Διοικηταί της νήσου διορίζονται ἐξ Αἰγύπτου.

Το προσωπικόν της Διοικήσεως συνίστατο ἀπὸ τον Διοικητήν, ἓνα Υποδιοικητήν, ἓνα κατώτερον υπάλληλον ἐπιβλέποντα την ἐξερχομένην ξυλείαν και εἰσπράττοντα το ἐξαγωγικόν ἐπ' αὐτῆς τέλος (μουτερμέν) διὰ των σουμπασάδων (Εἰρηνοδικῶν) των χωρίων προς δε ἐλέγχοντα πάσαν δυνατὴν κατάχρησιν και ἐν παρόδῳ, θεωροῦντα πάσαν παρεμπίπτουσαν υπόθεσιν. Συνίστατο προς τούτοις ἀπὸ ἓνα γραμματέα της Οθωμανικῆς και ἓνα της Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπὸ ἓνα μηχανικόν της ξυλείας ἐξ Αἰγύπτου ἀποστελλόμενον, και ἀπὸ 30 ἕως 35 Ζαπτιέδες (χωροφύλακας) ἐν οἷς συμπεριελαμβάνοντο και οἱ ἐν τοῖς χωρίοις ἐπτὰ ἢ οκτὼ Σουμπασάδαις.

Ο Διοικητῆς ἐποίει δις ἢ τρις του ἔτους περιουδείας εἰς τα χωρία, ἐξετάζων την κατάστασιν των κατοίκων, φροντίζων περὶ της ησυχίας και εἰρηνεύσεως αὐτῶν, ἐξομαλύνων πάσαν υφισταμένην διαίρεσιν και θεωρῶν ὡς ἀνώτατος Δικαστῆς πάσαν υπόθεσιν μη περαιωθεῖσαν παρὰ των κατωτέρων Ἀρχῶν. Μέχρι του 1876 μὴ ἔχων ὠρισμένην ἔδραν, διέτριβεν ὡς ἐπὶ το πολὺ εἰς τα χωρία Παναγίαν, Καζαβήτιον και Θεολόγον, πλην ἀπὸ του 1876 ὠρίσθη ὡς διαρκῆς ἔδρα ο Λιμῆν.

Μετά πάσαν εἰς την νήσον περιουδείαν συνεκάλει ο Διοικητῆς Γενικὴν Συνέλευσιν των Προεστώτων και Προκρίτων της νήσου, προς ἡν ἐγνώριζε τας ἐντυπώσεις του, ας κατὰ την περιουδείαν του ἐσχημάτιζε, συνεζήτηει μετ' αὐτῶν παν ὄ,τι ὠφέλιμον, διεκανόνιζε γενικὰς ἢ μερικὰς υποθέσεις, ἐδίκαζεν ἐπίσης μετ' αὐτῶν συνοριακὰς μεταξὺ χωρίων υποθέσεις, ηκούοντο και ἐξητάζοντο παρὰπανα κατὰ υπαλλήλων, ἢ διαιρέσεων και κομματισμῶν χωρίου τινος. Συνεζήτητον το ποσόν και το ποιόν της ξυλείας, ἣτις ἐμέλλε να κοπή ἀνευ βλάβης των δασῶν, ἀπεφασίζετο κατὰ την Συνέλευσιν ἢ κατὰ τριετίαν ἢ τετραετίαν ἐργασία ἐπὶ του ξηροῦ φλοιοῦ της πεύκης (πέτυκας). Ἐλάμβανεν φροντίδα περὶ της δυνατῆς συντηρήσεως των Σχολείων, της περιουσίας των ὀρφανῶν, της ἐν γένει ασφαλείας και ησυχίας του τόπου, ἐξελέγγοντο τα διάφορα πρόσωπα ἀτίνα ἐιργάζοντο εἰς το γενικόν συμφέρον του τόπου, οἱοι δικασταί, ὀρφανοεπίτροποι, ἔφοροι των σχολείων και λοιποί, ἐν τέλει δε συνετάττετο ευχαριστήριος των κατοίκων ἀναφορὰ προς την Α.Υ. τον Χεδίβην. Ἐν ὅσω αἱ συνελεύσεις ἐγένοντο τακτικῶς, ἀκρα ησυχία και ἀσφάλεια ἐπεκράτη ἐν τη νήσῳ, μεταξὺ δε κατοίκων και Διοικήσεως εὐλικρινῆς συνεργασία. Ο Υποδιοικητῆς ἀντιπροσώπευε τον Διοικητήν ευρισκόμενον εἰς Καβάλλαν, ἢ ἐν περιουδεία.

Ο Ἕλλην γραμματεὺς ἐιργάζετο ἐναλλάξ παρὰ τῷ Διοικητῇ και Υποδιοικητῇ τηρῶν την μετὰ των κατοίκων ἀλληλογραφίαν και συντάσσειν ἐλλημιστὶ τας ἐκδιδομένας ἀποφάσεις.

Οι Ζαπτιέδες εχρησίμευον τη Διοικήσει προς μεταφοράν διαταγών από χωρίον εις χωρίον. Τω 1867, δι' υψηλής διαταγής του Χεδίβου Ισμαήλ Πασά, ο Διοικητής της νήσου Μεχμέτ Λιβά-Πασσάς απέλυσε δώδεκα Ζαπτιέδες Οθωμανούς και αντικατέστησεν αυτούς διά Χριστιανών εντοπίων, γνωριζόντων και ολίγα γράμματα, πλην το μέτρον τούτο εχαλάρωσαν οι τελευταίοι Διοικηταί.

Εγχώριος Διοίκησις³⁵

Εις έκαστον χωρίον διωρίζετο παρά των προκρίτων και μάλλον φορολογουμένων εις Προεστώς, όστις αναγνωριζόμενος παρά του Διοικητού, εθεώρει μόνος ή μετά των προκρίτων τας υποθέσεις της Κοιότητός του. Εκανόνιζον τους φόρους πληρωτέους εις την Διοίκησιν και τους φόρους των λοιπών αναγκών της Κοιότητος, προς φύλαξιν δηλαδή των δασών, των αγρών, των μελισσών, των αιγοπροβάτων κ.λπ. διά του διορισμού δασοφυλάκων, αγροφυλάκων, ζωοφυλάκων³⁶. Εδιώριζον εισπρόκτορα των φόρων (κοτζάμπασην), όστις όφειλε να πληρώση τακτικώς τους Κυβερνητικούς φόρους τη Διοικήσει. Διώριζον τους διδασκάλους των σχολείων και παν ό,τι απητείτο προς τακτικήν υπηρεσίαν των συμφερόντων της Κοιότητος. Αφ' ετέρου ο Σούμπασης διοριζόμενος παρά του Διοικητού εγκρίσει της Κοιότητος και πληρωνόμενος παρ' αυτής υπεχρεούτο να παριέρχεται καθ' ημέραν μόνος ή μετά του κλητήρος του χωρίου τα δάση και τους αγρούς, συλλαμβάνων τους προξενούντας ζημίαν ή κλοπάς ανθρώπους ή ζώα, και φέρων εις το χωρίον διά τα περαιτέρω.

Ο Προεστώς λοιπόν μετά του σούμπαση και των Προκρίτων εθεώρουν τας παρεμπιπτούσας πολιτικές και ποινικές υποθέσεις, και διά του σούμπαση εξετάλουν τας αποφάσεις των. Μεγάλας υποθέσεις παρέπεμπον τω Υποδιοικητή, όστις τας μη υπ' αυτού διεκπεραιουμένας παρέπεμπε τω Διοικητή.

Τω 1867 ο Διοικητής Μεχμέτ Λιβά-Πασσάς διώρισεν εις έκαστον χωρίον δημογεροντίαν, ήτις συνεργαζομένη μετά του Προεστώτος και σούμπαση εθεώρει τας υποθέσεις και εδίκασεν ως άνω.

Τω 1886 ο Κρης Διοικητής Μουσταφά-Βέης Ιμπαδή επειράθη ν' αντικαταστήση τους Προεστώτας διά μουχτάρηδων αλλ' απέτυχε³⁷. Τω 1889 ο

35. Για τη θασιακή τοπική αυτοδιοίκηση βλ. Ελ. Κούγκου, Ο θεσμός της αυτοδιοικήσεως στη Θάσο κατά την Τουρκοκρατία, *Θασιακά* 7 (1992) 45-50.

36. Βλ. Στ. Κεκριδή, Λαϊκές πρωτοβουλίες στη Θάσο κατά τον 19ο αιώνα, *Θασιακά* 9 (1996) 237-247.

37. Ο Αιγύπτιος διοικητής μετά την αποτυχία του εκνευρίσθηκε και αφαίρεσε από την εκκλησία της Παναγίας το φυλασσόμενο εκεί φιρμάνιο της παραχωρήσεως μαζί με άλλα έγγραφα.

Πρίγκηψ Χαλίμ Πασσάς, εις ον περιήλθεν η της νήσου προστασία, επεκύρωσε την αναγνώρισιν των προεστώτων, ως το αρχήθεν σύστημα.

Επί κεφαλής των Προεστώτων εξελέγετο επ' αόριστον υπό της νήσου αρχιπροεστώς-Πρόεδρος-(μπας-τσορμπατζής), όστις ήτο το διάμεσον μεταξύ της Διοικήσεως της νήσου, εφρόντιζε περί της γενικής ασφαλείας και ησυχίας, προελάμβανε ταραχάς, εμεσολάβει μεταξύ φατριών προς διαλλαγήν αυτών, κατήγγειλεν εις τον Διοικητήν τους απειθείς, συνεκάλει εν ανάγκη γενικήν συνέλευσιν, ειδοποιών συγχρόνως τον σκοπόν αυτής προς την Διοίκησιν, περιήρχετο τα χωρία μετά του Διοικητού, κατείχε την θέσιν αντιπροέδρου εν ταις γενικαίς συνελεύσεσιν, ων προήδρευεν ο Διοικητής, συνεννοείτο μετά του Διοικητού περί των δεόντων προταθήναι εν αυταίς, και συνετέλει πάντοτε προς την αρμονίαν της Διοικήσεως μετά της νήσου και την μεταξύ των προεστώτων και των κατοίκων ειλικρινή συνεννόησιν. Πλην τω 1867, συνεπεία διεγέρσεως των κατοίκων κατά του τότε Προέδρου Δ. Χατζηκωνσταντίνου, παραιτηθέντος τούτου και αναβληθείσης επ' αόριστον της αντικαταστάσεως αυτού, σιωπηλώς κατηργήθη η θέσις αυτή.

Τω 1874 ο Διοικητής Ιβραήμ Ασσαφή Βέης³⁸ εν γενική συνελεύσει υπέρ της περιουσίας των ορφανών λαμβάνων πρόνοιαν, διώρισεν εις έκαστον χωρίον Ορφανοεπιτροπήν, και εφ' όλης της νήσου γενικήν εξελεγκτικήν Επιτροπήν, συνετάχθη κανονισμός επί των ορφανικών και εγένετο δεκτός.

Διά του ευεργετικού τούτου μέτρου εξησφαλίσθησαν αι των ορφανών περιουσίαι και τα εισοδήματα αυτών επί μίαν δεκαετίαν, πλην έκτοτε παρημελήθη τούτο προς ζημίαν των ορφανικών περιουσιών.

Τω 1875 υπό την προεδρίαν του Διοικητή Ιβραήμ Ασσαφή -Βέη και του Αρχιερέως της νήσου, διωρίσθη γενική εφ' όλων των σχολείων Εφορία, ήτις άπαξ του έτους περιοδεύσασα, αφού εκανόνιζεν άπάσας τας περιουσίας των εκκλησιών, συνεννοείτο μετά των εγχωρίων εφοριών και των προκρίτων εκάστου χωρίου, επετήρει την πρόοδον των σχολείων και ελάμβανεν από κοινού τ' αναγκαία μέτρα, ο διορισμός ούτος διήρκεσεν εν ενεργεία επί δεκαετίαν μόλις, μεγάλην ωφέλειαν προξενήσας εις την πρόοδον της νεολαίας.

Εκ των ανωτέρω εξάγεται, ότι εις έκαστον χωρίον εκτός του Προεστώτος και Δημογερόντων, υπήρχε και μια Ορφανοεπιτροπή³⁹ και μια Εφορία

38. Για τις αντιδράσεις των Θασίων εναντίον του και το αίτημα της αντικαταστάσεώς του, βλ. Κ. Λυκουρίνου, Το ελληνικό υποπροξενείο Καβάλας και οι σχέσεις του με τη Θάσο κατά το χρονικό διάστημα 1883-1887, *Θασιακά* 7 (1992) 119 κ.ε.

39. Για το θεσμό των ορφανοεπιτροπών στη Θάσο βλ. Κ. Χιόνη, Η συμβολή της Εκκλησίας στην κοινωνική περίθαλψη των ορφανών της Θάσου κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας, Α' τοπικό συμπόσιο «Η Καβάλα και η περιοχή της», Πρακτικά,

των Σχολείων, αναγνωρισμένα και υποστηριζόμενα υπό της Διοικήσεως.

Τω 1886, ο Διοικητής Μουσταφά-Βέης Ιμπαδή εν γενική συνελεύσει προύτεινε την ίδρυσιν Διοικητικού Συμβουλίου (Ιδαρέ-μιτζλισί). Προς τούτο απεφασίσθη να ελεγχθώσιν υπό των κατοίκων της νήσου διά πλειοψηφίας τέσσαρα ευηπόληπτα πρόσωπα, πλην δυστυχώς ενανάγησε το ωφέλιμον τούτο μέτρον.

Μέχρι του 1867 ο Διοικητής της νήσου ήτο και γενικός επόπτης εφ' όλων των ποινικών και δικαστικών κλάδων της νήσου. Έκτοτε καθ' υψηλήν διαταγήν, ο Διοικητής Μεχμέτ Λιβά-Πασσάς συνέστησεν εν τη νήσω δικαστήριον ονομασθέν «Γενικόν Συμβούλιον» εν ω διορίσθη Οθωμανός τις εκ Καβάλλας Ιβραήμ-Εφένδης, ως Πρόεδρος του Συμβουλίου, ο Πρόεδρος της νήσου ως Αντιπρόεδρος και εξ σύμβουλοι εκλεγόμενοι κατ' έτος εν γενική συνελεύσει υπό των αντιπροσώπων των κατοίκων. Το συμβούλιον τούτο συνείχετο κατά μήνα επί δέκα κατά σειράν ημέρας, ήτο μεταβατικόν, συνερχόμενον εναλλάξ εις Παναγίαν, Θεολόγον και Καζαβήτιον, εθεώρει όλας τας υπό των προεστώτων μη περαιωθείσας ή τας απ' ευθείας παρουσιαζόμενας αυτώ ποινικάς και πολιτικάς υποθέσεις εν συνειδήσει, κεκλεισμένων των θυρών. Το συμβούλιον τούτο διήρκεσε μέχρι του 1885, οπότεν ο Διοικητής Μουσταφά-Ιμπαδή Βέης διοργάνωσε Πρωτοδικείον κατά τον κώδικα της Υψηλής Πύλης.

Μέχρι του 1898 η διαδικασία εγένετο ελληνιστί, τα διάδικα έγγραφα και αι αποφάσεις εγένοντο ελληνιστί, διορίζοντο πρόεδροι, ανακριταί και εισαγγελείς του Δικαστηρίου οι γνώσκοντες την ελληνικήν, αλλ' από του 1899, διορισθέντος προέδρου αγνοούντος την ελληνικήν, τα πάντα συνετάσσοντο τουρκιστί, συνεπεία των οποίων πολλά εγένοντο τ' αδικήματα και καταχρήσεις πολλάι παρά του προσωπικού του Πρωτοδικείου, εφ' ω απελύθησαν ό τε Πρόεδρος και οι συνένοχοί του.

Σήμερον λειτουργεί και αύθις το Πρωτοδικείον, εδρεύον ως πάντοτε εν Διμένι και εκδικάζον τας υποθέσεις και εκδίδον τας αποφάσεις και αύθις τουρκιστί⁴⁰.

Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 471-499. Πρβλ. και Τ. Γριτσόπουλου, Κανονισμός της Επιτροπής Ορφανών της νήσου Θάσου, *Θασιακά* 9 (1996) 143-155.

40. Για την απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο, τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αι., βλ. Α. Κοεμτζόπουλου, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά τους χρόνους της εξέγερσης των κατοίκων της κατά της αιγυπτιοκρατίας (1894-1905), *Θασιακά* 9 (1996) 267-301 και Αμ. Παππά-Καραπιδάκη, Ένα παράδειγμα απονομής δικαιοσύνης στη Θάσο κατά τον 19ο αι. - Ο κώδικας του Πρωτοδικείου της Θάσου του 1896, *Θασιακά* 7 (1992) 161-178.

Φορολογικά

Προ του 1856 ⁴¹ επλήρωνεν η νήσος ως χαράτσι	Γρ. 43.000
Από του 1856 επλήρωσε:	
Ως στρατιωτικόν φόρον	Γρ. 56.250
Ως Μαρτι....και σπέντζες	γρ. 13.028
Ως Μηρίον αγιοκήριον	γρ. 5.000
	<u>Γρ. 18.028</u>
	Γρ. 74.278

Δεκάτην επί των ελαιών.

Δεκάτην επί της εξαγομένης ξυλείας.

- 2 παράδες εις εκάστην κεφαλήν αιγοπροβάτων.
- 6 » εις εκάστην κυψέλην μελισσών.
- 10 » εις συνοίκιον δημητριακών καρπών.
- 120 » εις εκάστην μάνδραν αιγοπροβάτων.
- 22 » εις έκαστον κισλάν (νομήν).
- 22 » εις έκαστον μύλον.
- 200 » εις έκαστον τεζάκιον, εργαστήριον, βακάλικον κ.λπ.
- 22 » εις έκαστον φούριον πίτσας.
- 110 » εις έκαστον ζεύγος βοών-σκλαριές.
- 150 γρόσια από έκαστον ξένον γρίπον, αλιεύοντα εν τη νήσω.
- 150 » από έκαστον ξένον πριόνιον εργαζόμενον εν τη νήσω.

Τω 1889 ξυλέμποροι μεταβάντες εις Κωνσταντινούπολιν και υποσχόμενοι είκοσιν επί τοις εκατόν (20%) πληρωμήν επί παραχωρηθησομένης αυτοίς προς εξαγωγήν ξυλείας, έλαβον παρά του Πρίγκηπος άδειαν εκμεταλλεύσεως του παρθένου μέχρι της εποχής εκείνης δάσους⁴², του νηκόμενου όρους Υψάρια (Ψαριό κοινώς), το παράδειγμα τούτο εμιμήθησαν και άλλοι κατόπιν ξυλέμποροι, έκτοτε δε παρέμεινεν ο φόρος του 20% επί της εξαγομένης ξυλείας⁴³.

Φορολογία επιβληθείσαι προ τριών ετών

30% επί της εξαγομένης ξυλείας, ως δικαίωμα (μπιτερμές) του βακουφιού,

41. Προφανώς ο συντάκτης υπονοεί τις φορολογικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν μετά το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου και την ισχύ του Τανζιματ. Περισσότερα βλ. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία της Θάσου, ό.π., σ. 111 κ.ε.

42. Βλ. Στ. Κεκριδής, Μεταλλευτικές εργασίες και υλοτομία στη Θάσο κατά τον 18ο αιώνα, *Θασιακά* 7 (1992) 107-114.

43. Η απαρίθμηση τίσων φόρων δικαιώνει τον Απ. Βακαλόπουλο, Ιστορία της Θάσου, ό.π., σ. 114, ο οποίος χαρακτήρισε το προνομιακό καθεστώς της Θάσου, τουλάχιστον κατά τη φορολογία, ως «ψευδαίσθηση».

24% ορμανιές (δασονομικός φόρος) εκτός του 12% διά τελώνιον, δημοτικών φόρων κ.λπ., 4%, εν όλω φόρος επί της ξυλείας 70%.

30 παράδες επί ενός εκατολίτρου (78 οκάδων) καυσοξύλων ξηρών δικαιώματος βακουφίου, και 20 παράδες ορμανιές και τελώνιον.

10 παράδες την κυψέλην μελισσιών, αντί 6.

10 » κατά κεφαλήν αιγοπροβάτων αντί 2, εσχάτως δε κοινοποιήθη ότι θα λαμβάνεται 6 γρόσια κατά κεφαλήν αιγός εις Μετζιτιέ γρόσια 19.

20% επί των ιχθύων των αλιευομένων υπό ξένων.

Φόρος εις καμίλους ασβέστης, μη υπάρχων.

Φόρος εις καμίλους ανθράκων εξ αγρίας ξυλείας, μη υπάρχων.

Φόρος εις τους συνάζοντας ορίγανον προς παραγωγήν ελαίου, μη υπάρχων.

Φόρος επί των κατραμίων και πίσης, επί των αλευρομύλων και ελαιομύλων, τελευταίως δε και δεκάτη επί των σταφυλών και καπνών.

Κατάσχονται οι λεγόμενοι ασήμαντοι φόροι, οι δημοτικοί, οι προ 32 ετών θεσπισθέντες προς μικράν ενίσχυσιν της συντηρήσεως των σχολείων.

Κατά τας αρχάς του παρελθόντος έτους 1901 εκοινοποιήθη τοις κατοίκους η επιβολή των εξής προσθέτων νέων φόρων:

- * Φόρος κατά πλειστηριασμόν επί των δερμάτων αγρίων ζώων διά λ/σμόν των εξ εμμέσων φόρων.
- * Δημοπρασία επί του φόρου (μερί) των ιχθύων διά λ/σμόν των εξ εμμέσων φόρων.
- * Φόρος επί του οίνου και των οινοπνευμάτων των καταναλισκομένων υφ' εκάστου παντοπωλείου επί της αξίας αυτών, κατ' αίτησιν του Μεμούρη των εξ εμμέσων φόρων.
- * Δήμενσις ζώων και άλλων αντικειμένων των κατοίκων εν περιπτώσει μη πληρωμής των επιβληθέντων φόρων.
- * Απαγόρευσις εις τους σχίστας ξύλων οικοδομών εγχώριων να σχίζωσι τούτα άνευ αδείας, δι' ην οι ξένοι θα φορολογώνται.
- * Φορολογικοί όροι διά την εκκαμίνευσιν ασβέστου και πίσης.
- * Απαγόρευσις της μεταφοράς των δημοτειακών καρπών προ του αλωνίσματος, επί σκοπώ καταμετρήσεως και καταγραφής υπό της Αρχής, μέτρον μη προϋπάρχον.

Ωσεί μη ήρκει η προσθήκη των νέων φόρων, έτερον τραύμα, καιρίον τούτο, κατέφευεν η Διοίκησις επί των προνομίων της νήσου. Την 24 Απριλίου του 1901 διατάσσονται οι κάτοικοι των χωρίων να μη κάμωσι συνεδριάσεις, ούτε συντάσσωσι και αποστέλλωσιν αναφοράς διά πολλών υπογραφών. Ο έχων παράπονον τι οφείλει ν' αποτανθή προς τον Ζαμπετάν (Αντιπρόσωπον της Διοικήσεως) της περιφερείας του. Ουδείς χείρει το δικαίωμα να καταφέρεται

και κάμη παράπονα κατά των ενεστώτων μουχτάρηδων (άλλοτε Προεστώτων). Η αντικατάσταση των μουχτάρηδων, ων παρήλθεν η προθεσμία, έγκνεται μόνον εις την έγκρισιν της Διοικήσεως.

Αι ανωτέρω διαταγαί ως εικός, ενεποίησαν θλίψιν και απελπισίαν τοις κατοίκοις, και όπως ασφαλώς βεβαιωθώσι περί των νέων φόρων εξήτησαν να ιδωσιν εν συνελεύσει διάταγμα της Α.Υ. του Χεδίβου. Τας προτάσεις ταύτας και δι' αναφορών εν σώματι διεβίβασαν τω τε Διοικητή και εις Ζαμπιτάδες, αλλ' απέτυχον, διότι διά της διαταγής της Διοικήσεως από 24 Απριλίου αφηρείτο απ' αυτών το δικαίωμα να διατυπώσωσιν ομοθυμαδόν, είτε προφορικώς, είτε εγγράφως τα δικαιώματά των και παράπονά των κατά των από τετραετίας μη αντικατασταθέντων μουχτάρηδων, παρανόμως μενόντων εις τας θέσεις των, και προστατενομένων υπό της Διοικήσεως, τούτο δε λίαν εξηρέθισε τον λαόν. Εν τω μεταξύ τούτω, συλλήψεις παρόνομοι και φορολογίαι αυθαίρετοι εγένοντο υπό των οργάνων της Διοικήσεως, εισπραττόντων βία φόρους επί του προϊόντος των κήπων, αμπέλων και καπνοφυτειών. Η Διοίκησις προσεπάθει όπως ανταποκρίνηται εις τας αιτήσεις των εξ εμμέσων φόρων, πειρωμένων από πολλών ετών να επιβάλωσιν και εις την προνομιούχον νήσον τας φορολογίας των. Από εξαετίας η Διοίκησις δεν ανηγνώριζε το αρχαίον σύστημα, όπως έκαστον χωρίον θεωρεί τας παρεμπιπτούσας υποθέσεις του διά τον Προεστώτος, Δημογεροντίας και Σούμπαση.

Τον Προεστώτα αντικατέστησε διά Μουχτάρη, τον Σούμπασην διά Μουχαφίζη, τας δε παρεμπιπτούσας υποθέσεις διέταξε να παραπέμψη ο Μουχαφίζης μετά του Μουχτάρη εις το εν Λιμένι Δικαστήριον. Και διά το ελάχιστον ποσόν ζημίας ή χρέους δεν επετρέπετο εκτέλεσις εις τον Μουχτάρην και Μουχαβίζην, αλλ' ο παθών ώφειλε να μεταβή ώρας πολλάς μακράν, εις το εν Λιμένι Πρωτοδικεϊον, να παρουσιάση μάρτυρας, να συντάξη αναφοράν τουρκιστί, να πληρώση εις τον γραμματέα, εις τον δικηγόρον, και εις χαρτόσημα πολλαπλάσια των όσων απήτει, και να χάση τον καιρόν του επί ημέρας αναμένων το αποτέλεσμα της δίκης. Κατά συνέπειαν, οι ζημιούμενοι και αδικούμενοι απέφευγον να καταφύγωσιν εις το εν Λιμένι Δικαστήριον και οι κλέπται ζώων, καρπών και των τοιούτων εξεθρασύνθησαν, αι ζημίαι επί των αγρών και λοιπών ιδιοκτησιών πολλαπλασιάσθησαν, η πίστις των ληφοδοσιών εκλονίσθη, και τα πάντα έβαινον εις απόγνωσιν. Διά της κατακρατήσεως του δημοτικού φόρου και του ενός παρά επί της πέτυκας, τα σχολεία έπαθον, αι δε Κοινότητες εχρεώθησαν διά την πληρωμήν διδασκαλικών μισθών.

Από πενταετίας μη συγκροτηθείσης Γενικής Συνελεύσεως, οι κατ' έτος εκλεγόμενοι πάρεδροι δικασταί έμενον παρανόμως επί πενταετίαν πάντοτε οι αυτοί, εκτός των άλλων ζημιών ας επέφερον επί των καθόλου συμφερόντων του τόπου η μη συγκρότησις Γενικής Συνελεύσεως. Ούτω δε μεταξύ Διοική-

σεως και κατοίκων η δυσπιστία και διάστασις ηύξανον οσημέραι.

Η αυθαίρετος παραβίασις των προνομίων της Θάσου υπό της Διοικήσεως επέφερε πραγματικήν δυστυχίαν εν τω τόπω. Οι κάτοικοι στερηθέντες των εκ των δασών διά της εργασίας των ωφελειών και δοκιμασθέντες υπό αφοριών σπανίων εις τα χρονικά της νήσου, και υπό επιδημιών ιόσων, αναγκάζονται να πέμπωσι τα τέκνα των εις Καβάλλαν και Ξάνθην, όπως χάριν του επιουσίου εργάζονται εις την νοσώδη επεξεργασίαν των καπνών. Η αξία των κτημάτων κατήλθε διά την έλλειψιν των χρημάτων εις το εν τρίτον αυτής, αγορασταί δεν υπάρχουν, διότι τους πάντας μαστίζει η αχρηματία, οι πλείστοι των κατοίκων επώλησαν μέγα μέρος των κτημάτων των εις μηδαμινήν αξίαν, αγορασταί δ' ως επί το πλείστον εισίν οι μοναχοί του Αγίου Όρους⁴⁴.

Και εις τον σπουδαίον Αστυνομικόν κλάδον, εξ ου εξήρηται η ασφάλεια ζωής, τιμής και περιουσίας των κατοίκων από εξαετίας διωρίζοντο Ζαμπετάδαις Άραβες, αγροούντες την τε Ελληνικήν και Οθωμανικήν, και ως διερμηνείς μεταχειριζόμενοι Ζαπτιέδες, γνωσκόντες οπωσούν αραβικά, υπόπτους την διαγωγήν. Ενώ δε μέχρι του 1895 οι Ζαπτιέδες δεν υπερέβαιναν τους 50, έκτοτε ο αριθμός των εκνυμάνετο μεταξύ εβδομήκοντα και εκατόν, μέγας αριθμός διά τον φιλήσυχον λαόν της Θάσου. Μεταξύ τούτων πολλοί εισίν οι φιλοχρήματοι και φιλέριδες, τους οποίους μεθ' όλην την υπομονήν του δεν δύναται ν' ανεχθή ο εν αυτονομία ανατραφείς λαός της νήσου υπό την προστασίαν του Χεδίβου. Αι πλεονάζουσαι δε δαπάναι διά τους υπεραριθμους Ζαπτιέδες ηδύναντο να χρησιμεύσωσιν προς σπουδαία κοινωφελή έργα.

Η έκρυθμος αύτη κατάστασις, η δημιουργηθείσα υπό του τέως Διοικητού της νήσου Μαχμούτ Ρεφάτ, Κιοκασίου, αξιωματικού εν τω Αιγυπτιακώ στρατώ, ανικάνου να καθέξη θέσιν Διοικητικού υπαλλήλου, και ευκόλως επηρεαζόμενον υπό ραδιούργων και ιδιοτελών προσώπων, επέφερε κατά τας αρχάς Ιουλίου τον παρελθόντος έτους γενικήν εξέγερσιν των κατοίκων, μεταβάντων εν σώματι παρ' αυτώ, πλην εν άκρα ησυχία, όπως διατυπώσωσι τα παράπονά των.

Εξέλεξαν τότε τετραμελή Επιτροπήν επί αποστολή να μεταβή παρά τω Χεδίβη της Αιγύπτου, και διατυπώση τα παράπονα και αιτήματά των, η απόφασις αύτη ενεκρίθη και υπό της Διοικήσεως, πολλάς δούσης τότε υποσχέσεις τοις κατοίκοις, και αναλαβούσης την διαβίβασιν της αναφοράς της προς τον Χεδίβην, πλην αφ' ετέρου διά των οργάνων της ματαιωσάσης κρούφα την αποστολήν. Έκτοτε καθ' άπαν το διαρρέυσαν χρονικόν διάστημα παντοίαι

44. Για τα αγιορειτικά μετόχια στη Θάσο βλ. Δ. Στρατή, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995 και Γ. Κουκλιάτη, Τα μετόχια του Αγίου Όρους στην Καβάλα και στη Θάσο, Θασιακά 6 (1989) 93-103.

ανθαιρεσΐαι και συλλήψεις διεπράχθησαν υπό των οργάνων της Διοικήσεως, εισπράξεις δε παράνομοι παρανόμων φόρων ελάμβανον χώραν πανταχού της νήσου, τα παράπονα των κατοίκων δεν εύρισκον ηχώ εις τας ακoάς του σκληροτραχήλου Διοικητού, του θέσαντος πρόγραμμά του την καταδυνάστευσιν του τόπου, τα πνεύματα του λαού οσημέραι εξηρηθίζοντο, απόπειρα γενομένη κατά τον παρελθόντα Μάρτιον προς συγκρότησιν Γενικής Συνελεύσεως απέτυχεν οικτρώς, ενοχοποιηθέντων και των προτεινάντων αυτήν.

Ο λαός εμελέτα νέαν εξέγερσιν, πλην προς αποφυγήν στασιαστικών ενοχοποιήσεων κ.λπ. απεφάσισε να συναθροισθή εν τω χωρίω Θεολόγω και προσκαλέση εκεί τον Διοικητήν ζητών παρ' αυτού την συγκρότησιν Γενικής Συνελεύσεως. Συνηθροίζοντο, όθεν, ολονέν οι κάτοικοι των διαφόρων χωρίων, πλην εν πλήρει τάξει και ησυχία εν τω Θεολόγω, οπότε αφίχθη εκεί και ο Διοικητής αγνοών το αίτιον της συναθροίσεως. Μόλις, όθεν, τω εδηλώθη τούτο και ανεχώρησεν εκείθεν εσπευσμένως παραμείνας μιαν μόνον εσπέραν εν Θεολόγω, και περιορισθείς να δώση διαταγήν τω Ζαμπετά όπως εν ανάγκη και διά των όπλων διαλύση το ολονέν συναθροιζόμενον εκεί πλήθος.

Πλην ο Ζαμπετάς δεν ανέμενε την περίπτωσιν της ανάγκης. Διέταξε πυρ κατά του λαού, ασχολουμένου εις τα της καταλύσεώς του εν τω χωρίω, και περί των ιδίων αναγκών μεριμνώντος εις τον πυροβολισμόν δ' εκείνον, εξ απροόπτου γενόμενον κατά λαού άόπλου και φιλησύχου, 3 μεν έπεσαν νεκροί, εν οίς και μια γυνή, 6 δε επληρώθησαν. Πανικός κατέλαβε τους κατοίκους κρυπτομένους τήδε κακείσε, όπως αποφύγωσι το δολοφόνον όπλον της Διοικήσεως⁴⁵. Πάσαντα Αντιπροσωπεία εκλεχθείσα απεστάλη ενταύθα προς ενέργειαν των δεόντων. Και ειργάσθη μεν ειλικρινώς και όσον το επ' αυτή προς το συμφέρον της πατρίδος, δυστυχώς όμως άνευ ικανοποιητικού αποτελέσματος. Ούτω την 24 παρελθόντος Απριλίου, ο Εξοχώτατος Εμίν Πασσάς, Διοικητής της πόλεώς μας, δι' ανωτέρας διαταγής κατελάμβανε την νήσον, εισάγων εν αυτή το ανά την Αυτοκρατορίαν γνωστόν διοικητικόν σύστημα, πλην υποσχόμενος τοίς κατοίκοις την τήρησιν των προνομίων της νήσου αλώβητον και αμείωτον, οίαι θεσπίσθησαν αρχήθεν. Υπό τοιούτους οιωμούς ήρξατο λειτουργούσα η νέα του τόπου Διοίκησις, ο δε λαός αγωνιωδώς αναμένει να ίδη και πραγματοποιουμένας τας υποσχέσεις του νέου αυτής Διοικητού. Είθε!

Έγραφον εν Καβάλλα την 20 Μαΐου 1902

Μιχαήλ Γ. Χρησιτίδης

45. Διαφορετική εκδόχη για το επεισόδιο βλ. Φ. Τριάρχη, Η αφήγησι του Θάσση αγωνιστή Αναστάση Κουμτζέλη για την άγνωστη εξέγερσι του 1902 στη Θάσο, Α' τοπικό συμπόσιο «Η Καβάλλα και η περιοχή της», Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 445-469.